

Türkiye’de Sendikalaşma Oranı, Ticari Açıklık Oranı ve Kamu Nihai Tüketim Harcamalarının İşsizlik Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz

Sevilay SARICA (<https://orcid.org/0000-0002-0661-4260>), Çankırı Karatekin University, Türkiye; sarica@karatekin.edu.tr

Effect on Unemployment of Unionization Rate, Trade Openness Rate and Public Final Consumption Expenditures in Türkiye: An Empirical Analysis

Abstract

This study investigates the long-term relationship and causality relationship between the unemployment rate, unionisation rate, trade openness rate and public final consumption expenditures for 1987-2020 in Türkiye. The analysis using ARDL Bounds Test and Toda-Yamamoto Causality Test determined a cointegration relationship between the unemployment rate, unionisation rate, trade openness rate and public final consumption expenditures. It has been detected that the unionisation rate has a negative effect on the unemployment rate, while the trade openness rate and public final consumption expenditures have a positive impact. In addition, unidirectional causality was found from the unionisation rate and public final consumption expenditures to the unemployment rate, and bidirectional causality between the unionisation rate and trade openness rate.

Keywords : Unemployment Rate, Unionization Rate, Trade Openness Rate, Public Final Consumption Expenditures, ARDL.

JEL Classification Codes : E24, F40, H50, C23.

Öz

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de 1987-2020 dönemi için işsizlik oranı, sendikalaşma oranı, ticari açıklık oranı ve kamu nihai tüketim harcamaları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ve nedensellik ilişkisini araştırmaktır. ARDL Sınır Testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testinin kullanıldığı analizde işsizlik oranı, sendikalaşma oranı, ticari açıklık oranı ve kamu nihai tüketim harcamaları arasında eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. İşsizlik oranı üzerinde sendikalaşma oranının negatif, ticari açıklık oranı ile kamu nihai tüketim harcamalarının ise pozitif bir etkisi olduğu saptanmıştır. Ayrıca sendikalaşma oranından ve kamu nihai tüketim harcamalarından işsizlik oranına doğru tek yönlü, sendikalaşma oranı ile ticari açıklık oranı arasında ise çift yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler : İşsizlik Oranı, Sendikalaşma Oranı, Ticari Açıklık Oranı, Kamu Nihai Tüketim Harcamaları, ARDL.

1. Giriş

İşsizlik kavramı geçmişte olduğu gibi günümüzde de gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkeler açısından en önemli ekonomik problemlerden biri olarak canlılığını korumaktadır. 2018 yılında bütün dünya geneline bakarsak küresel işsizlik miktarının 192 milyon olduğunu görmekteyiz. Özellikle krizler sonrası kadınlardaki işsizlik oranı erkekler göre daha da artmıştır. Gelecek yıllarda gerek yapısal değişimler gerekse de yaşlanma dünya genelinde işsizlik yönünde baskıları daha da artıracaktır (İLO, 2018). İşsizlik bir ülkenin elindeki en önemli üretim faktörü olan emek faktörünü üretime dahil etmemesi yani iktisadi kaynağını tam olarak kullanmaması durumunu ifade etmektedir. Bu durum ise ülkenin ekonomik büyüme ve gelişmesinin önünü kesmektedir. İşsizlik yaşanan ülke ekonomisinin hem bugününü hem de işsizliğin yaşandığı dönemde beşerî sermayesinin yıllar içinde heba olmasına neden olarak geleceğini de etkilemektedir. Ancak işsizlik ekonomik sonuçlarının yanı sıra toplumsal sonuçları da olan çok boyutlu bir sorundur. Dolayısıyla bu sorunun çözülmesi bu sorunu yaşayan birçok ülke için büyük önem taşımaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin çok daha fazla işsizlik sorunu ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir.

İşsizliğin nedeni ulusal düzeyde olduğu gibi uluslararası düzeyde de olabilmektedir. Ulusal düzeyde işsizlik, hızlı nüfus artışı, işgücü piyasasındaki yapısal sorunların varlığı, düşük büyüme oranı, ekonomik krizler, yüksek üretim maliyetleri, tasarruf eksikliğine bağlı yatırım yetersizliği, eğitim politikalarının istihdam odaklı olmaması vb. gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Uluslararası düzeyde ise küreselleşmeye bağlı olarak dünya ekonomisinde ortaya çıkan ekonomik ve siyasal gelişmeler işsizliğe neden olmaktadır. Küreselleşme ekonomik açıdan makineleşmeyi beraberinde getirmekte, belli meslek gruplarının ortadan kalkmasına neden olmakta, bilgi ve teknoloji ağırlıklı üretimi ön plana çıkarmakta ve ekonomiyi dış şoklara ve krizlere karşı savunmasız hale getirmektedir. Bütün bu unsurlar ise sanayileşmesini tamamlayamamış, teknolojik açıdan geri durumda olan, yetişmiş vasıflı işgücü olmayan, para ve sermaye piyasası gelişmemiş olan ülkelerin, bu alanlarda gerekli yatırımları yapmadıkları sürece işsizlik sorunu ile her daim karşılaşmaları sonucunu doğurmaktadır (Tarı & Bakkal, 2017: 1-2). Özellikle ekonomik olarak dışa açılma ile birlikte uluslararası rekabet ve teknolojik gelişmenin ön plana çıkması gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin artması sonucunu yaratmaktadır. İşsizlik sorunu birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de en önemli sosyoekonomik sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizdeki işsizlik sorununu anlayabilmek için tarihsel süreç içerisinde sektörlerin istihdamdaki paylarına bakmak gerekmektedir. 1923 yılında tarım sektörünün istihdamdaki payı %89,9 iken bu oranın hizmetler sektöründe %6,53, sanayi sektöründe ise %3,52 olduğu görülmektedir. Aynı yılda işsizlik oranı ise %9,1 düzeyindedir. 1950 sonrası sanayileşmeye yönelik atılan adımlar, tarımın istihdamdaki payını azaltırken, hizmetler ve sanayinin payını ise artırmıştır. 1960'lı yılların ortasına kadar %2 ile %4 oranları arasında değişen işsizlik oranı 1960'lı yılların ortasından sonra hızla artmaya başlamış ve 1976 yılında %9, 1978 yılında ise %10,1 ile iki haleli rakama yükselmiştir (Şahin & Yıldırım, 2015: 134; Kafkas, 2014: 70). 1950-1978 döneminde hızla artmakta olan işsizliğin nedenlerine baktığımızda; 1950'li yıllarda başlayan tarımdaki makineleşmenin, 1973 yılında küresel boyutta yaşanan

petrol krizinin ve tarımdaki makineleşmenin bir sonucu olarak köyden kente göçün etkili olduğu görülmektedir. Özellikle 1960-1980 yılları arasında uygulanan ithal ikamesine bağlı sanayileşme politikası ile ekonomide sanayinin payı artmış, ancak kentlerde yeterli sanayiye dayalı istihdam alanları yaratılamamıştır. Bu ise çalışmak amacı ile kentlere göç eden işgücünün işsiz kalmasına neden olmuştur. Bu dönemde özellikle tarımda çalışan kadın işgücü sanayide iş bulamamış, bu durum ise kentlerdeki işsiz kesim içerisinde kadının payının artmasına neden olmuştur (Şen, 2018: 96). 1980’li yıllara gelindiğinde Türkiye’de ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçilmiştir. 1980 sonrası başlayan dışa açılma ile birlikte işsizlik oranları artmaya devam etmiş; 1980’de %8,3 olan işsizlik oranı 1989’da %8,6’ya, 1993’te %8,9’a, 2004’te %10,8’e, 2010 yılında ise %11,9’a çıkmıştır.

Türkiye’de sendikalaşma sürecine bakıldığında ise sendikacılık 1946 yılındaki değişikliklerle yasallık kazanmış, ancak işçi ve işveren sendikaları ve sendika birlikleri hakkındaki kanunun kabulü 1947 yılında gerçekleşmiştir. Bu nedenle Türkiye’de sendikacılığın başlangıcını 1947 yılı olarak ele almak gerekmektedir. 1950’li yıllardan sonra özellikle 1952 yılından itibaren sendikal hareketler kısmen de olsa hareketlilik kazanmıştır. Bu yıllarda özellikle 1950 yılında ön plana çıkan özel teşebbüse dayalı sanayileşmenin artması ile birlikte sendikacılık az da olsa ön plana çıkmıştır. Ancak yine de oldukça düşük düzeydedir. Bunun en önemli nedeni ise bu dönemde istihdamda hala büyük payı olan tarım sektörünün sendikalaşma açısından elverişsiz bir yapıda olmasıdır. 1963 yılına gelindiğinde ise kısmi azalma olmuştur. Kısacası 1947-1963 yılları arasında sendikalaşma çok sınırlı düzeyde kalmıştır. Sendikalaşma ülkelerin sanayileşme düzeyleri ve emek geliri ile geçinen bağımlı çalışanların (ücretli çalışan) varlığı ile yakından ilgilidir. O nedenle 1950’lilerde başlayan sanayileşme hareketi sendikalaşma eğilimini ortaya çıkarmıştır (Mahiroğulları, 2001: 162-168). 1963-1983 yılları arasında temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasına yönelik anayasa hazırlanmak suretiyle demokratikleşme sürecine adım atılmıştır. Bu yıllarda sendikacılığın önünü kesen engeller ortadan kaldırılmıştır. 1963’te sendikalar kanunu ve toplu iş sözleşmesi grev ve lokavt kanunu çıkarılmak suretiyle sendikacılık önem kazanmaya başlamıştır (Demir, 1992: 342). 1967’de DİSK’in kurulması ile sendikalı sayısında artış olmuştur (Işıklı, 1967; Mahiroğulları, 2001: 168-169). 1980 yılındaki askeri müdahale sonrası, başta 1961 anayasası olmak üzere diğer bir takım kanunlarla işçilere verilen haklara yönelik kısıtlamalara gidilmiş, işçilerin toplu pazarlık ve grev hakkını kullanmalarını güçleştirmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. 1984-2001 döneminde sendikalaşma oranının ortalama %50 civarında olduğu görülmektedir. 1980 sonrası dönemde sendikalaşma oranlarına baktığımızda sanayi sektöründeki sendikalaşma oranının hizmetler sektöründen daha fazla olduğu görülmektedir. 1980’li yıllarda ülkemizdeki sendikalı işçi sayısının toplam işçiler içindeki payı %20 düzeyinde iken 2000’lerde bu pay %8’e düşmüştür. Diğer yandan Türkiye’de sendikacılıkta kamu kesiminin ağırlıklı olduğu bir sendikacılık ön planıdır. Özel sektörde ise bir yandan işverenlerin sendikalaşmaya olumsuz bakması diğer yandan ise işyerlerinin çoğunlukla küçük ölçekli olması, sendikacılığın önündeki iki önemli engeli oluşturmaktadır. Ancak Türkiye’de sendikalaşma oranlarının kayıt dışı istihdamın göz ardı edilmesi nedeni ile oldukça yüksek olduğu

görülmektedir. Çünkü kayıt dışı kesimde çalışanlar işlerini kaybetme kaygısı ile örgütlenememektedirler (Mahiroğulları, 2001: 172-179).

Son yıllarda özellikle gençler arasında çok daha yaygın olan işsizlik rakamının iki haneli hale gelmesi de tıpkı kayıt dışı istihdamda olduğu gibi sendikalaşmanın önünü kesmektedir. İşsizlik ekonomide işçi sendikalarının güçlerini (ki sendikalar güçlerini üyelerinin sayısından alır) azaltarak, toplu pazarlık güçlerini kırmaktadır. Yani işsizlik, işçi sendikalarının güç kaybetmelerine neden olmaktadır. Tersine durumda ise yani sendikalı işçilerin sayısındaki artış ise ekonomide işsizliğin artmasına neden olmaktadır. İşverenler sendikaların kendileri için yeni maliyet artışı yaratacaklarını bunun sonucunda ise ekonomideki rekabet güçlerinin zayıflayacağını düşünmektedirler. Bu ise işverenlerin çoğunu, sendikalı işçi çalıştırmak yerine sendikalı olmayan ve asgari ücretle çalışmayı kabul eden işçileri tercih etmeye itmektedir. Diğer yandan işverenler çalıştırdıkları işçilerin sendikalara üye olmalarına sıcak bakmamakta ve sendikaya üye olan işçileri (özellikle de kıdemli ancak vasıfsız işçiyi) işten çıkarmaktadırlar. Bu durum ise ekonomideki işsizliğin daha da artmasına neden olmaktadır (Çelik, 1991: 98; Avcı, 1992: 389-390).

Diğer yandan 1930’daki buhran sonrası işsizliğin nedeni olarak talep yetersizliğinin ortaya atılması ile devletin ekonomiye müdahalesi gündeme gelmiş ve devletin özellikle kamu harcamaları ile ekonomiye müdahale etmesi istenmiştir. 1980’li yıllara gelindiğinde ise Keynesyen görüş gözden geçirilerek yeni Keynesçi görüş ön plana çıkmıştır. Kısacası Keynesyen görüş ve devamı görüşler, işsizliğin ekonomiye devlet müdahalesi ile çözülebileceğini savunmuşlardır. Böylece devlet kamu harcamalarında artış yaparak toplam talebi artıracak, artan talebi karşılamak amacı ile gerçekleştirilecek üretim ise sonrasında istihdamı artırarak işsizliğin azalmasını sağlayacaktır. Ancak kamu harcamalarındaki artış bazen toplam talep düzeyinde artışa neden olarak işsizliği önlemekte iken, bazen de özel sektör açısından dışlama etkisi yaratarak işsizlik oranlarında artışa neden olmaktadır (Bölükbaş, 2018: 564-583). Ancak devletin maliye politikası ve devlet harcamalarını artırmak suretiyle ekonomiye müdahale etmesi bazı ülkeler açısından olumlu sonuçlar verirken, bazı ülkelerde ise kamunun bütçedeki mali yükünü artırarak ekonomik açıdan istikrarsızlıklara neden olmuş ve ekonomide işsizliğin artması ile sonuçlanmıştır (Yürük & Acaroğlu, 2021: 93-110). Ancak devletin talep artırıcı politikalar ile özellikle kamu harcamalarını artırmak suretiyle ekonomiye müdahale etmesi birçok ülkede ciddi bütçe açıklarına neden olarak ekonomilerde istikrarsızlıklara ve krizlere neden olmuştur.

1980-2020 yılları arasındaki işsizliğin nedenlerine bakınca ise küreselleşmenin, teknolojik gelişmeye bağlı nitelikli işgücüne olan talepteki artışın, küresel boyutta ortaya çıkan krizlerin, nüfus artışının, tarımın istihdamdaki payının azalmasına neden olan politika tercihlerinin, köyden kente göçteki artışın, istihdam odaklı büyüme modeli yerine istihdamsız büyüme modelinin tercih edilmesinin, eğitimde istihdama yönelik politikaların göz ardı edilmesinin etkili olduğu görülmektedir.

Ülkemizde yaşanan bütün bu gelişmeler ışığında bu çalışmanın amacı; Türkiye’de 1987-2020 dönemine ait veriler ele alınarak sendikalaşma, ticari açıklık, kamu nihai tüketim

harcamaları ve işsizlik oranı arasındaki uzun dönem ilişkisi ve nedensellik ilişkisi analiz edilecektir. Bu ilişkilerin ortaya konmasında ise Sınır Eş Bütünleşme Testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile Toda-Yamamoto Nedensellik Testi kullanılacaktır.

2. Literatür

2.1. Dışa Açıklık ve İşsizlik İlişkisi

Dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalara baktığımızda çoğu çalışmada dışa açıklık göstergesi olarak, ticaret hadleri, ihracat ya da ithalat fiyatları gibi değişkenlerin ele alındığını görmekteyiz. Ülkemizde 1980'li yıllara kadar ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. 1980'lerde ise ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçilmiş ve ülke ekonomisi dışa açık hale gelmiştir. Dışa açılma ile birlikte uluslararası rekabetin ön plana çıkması ve bu rekabette de ileri teknolojiye ve yüksek vasfa sahip işgücü tarafından üretilen malların avantajlı konuma gelmesi, işgücü talebini vasıfsız işgücünden belli bir vasfa sahip olan işgücüne kaydırmıştır. Bu husus ise; işgücü piyasasında, vasıfsız işgücünün işsiz kalmasına neden olmuştur (Tarı & Bakkal, 2017: 1-8; Özsağır, 2000: 284-258).

Diğer yandan dışa açılma ile birlikte ekonomi, küresel boyutta ortaya çıkan ekonomik krizlere açık hale gelmekte ve krizlerin yansımaları olarak çok sayıda işgücü işsiz kalmaktadır. Küreselleşme sonucu yabancı sermaye üretimini işgücü maliyetlerinin düşük olduğu ülkelere kaydırmıştır. Gerek az gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkeler yabancı sermayeyi ülkelerine çekmek için bir takım teşvik politikalarına ve düzenlemelerine gitmişlerdir. Bu düzenlemeler ise bu ülkelerdeki gerek istihdam şartlarında gerekse de ücretlerinde olumsuz gelişmelere neden olmuştur (Temel & Yapraklı, 2015).

Fakat günümüzde dışa açıklık ve küreselleşme olgusu sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değil, sanayileşmesini tamamlamış gelişmiş olan ülkelerde de önemli işsizlik ve istihdam sorunlarını beraberinde getirmektedir. Gelişmiş ülkelerde enformasyon sektörünün ön plana çıkması bu alandaki işgücü talebini yani istihdamı artırırken, imalat sanayindeki istihdamı ise azaltmıştır. Bu ise imalat sanayinde işsizlik oranını artırmıştır (Temel & Yapraklı, 2015).

Dışa açılma ile birlikte, uluslararası rekabetin zorunlu kıldığı nitelikli emeği istihdam eden sektörler gelişirken, belli bir niteliği ve vasfı olmayan emeği istihdam eden sektörlerde ise gerilemeler yaşanmıştır. Bu durum ise; zaman içerisinde bu sektörlerde işsizlik oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Özellikle dışa açılma sonrası birçok ülkede tarımın ekonomideki payında önemli düşmeler ortaya çıkmış, bu da niteliksiz işgücünün büyük bir çoğunluğunun istihdam edildiği tarımdaki çalışanların işsiz kalmasına neden olmuştur. Diğer yandan özellikle dışa açılma öncesi tarım sektörünün ön planda olduğu ülkelerde, dışa açılma ile birlikte erkeklerin ihracata dayalı üretimde yer alma olasılıkları kadınlara oranla daha yüksektir. Dışa açılma kadın işgücünün daha çok istihdam edildiği tarım sektörünün, ekonomideki payının azalması toplam işsizler içinde kadın işsizlerin sayısının artmasını beraberinde getirecektir (Anyanwu, 2013: 119). 1980 sonrası ihracata

dayalı sanayileşme politikasını benimsemiş ülkemizde ise 1980'li yıllara kadar tarımın ekonomideki payının yüksek olmasına bağlı olarak emeğin büyük bir çoğunluğu tarım sektöründe istihdam edilmekteydi. Ayrıca tarımdaki istihdam için işgücünün belli bir vafsa sahip olması gerekmiyordu. 1980 sonrası dışı açılma ile birlikte başlayan tarımın ekonomideki payının azalması günümüze kadar devam etmiş ve 1980'de GSMH içinde tarımın payı %26,1 iken bu oran, 1990'da %17,5'e, 2004'te %11,2'e ve 2020'de %6,4 olmuştur. Tarımın ekonomideki payının azalmasına bağlı olarak tarımdaki istihdamda zaman içerisinde çok ciddi azalmalar yaşanmıştır. 1990'lı yıllarda tarım sektörünün istihdamdaki payı %46,9 iken, bu oran 2005'te %36'ya, 2020'de %18,8'e, düşmüştür (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020).

Cheema ve Atta (2014) Pakistan'a yönelik yapmış oldukları çalışmada, 1973-2010 dönemi verilerini ele alarak çıktı açığı, ekonomik belirsizlik, sabit sermaye yatırımları, verimlilik ve Ticaret açıklığı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi ARDL modeli ile analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu bulunmuştur. Çalışmada sabit sermaye yatırımları ve ticaret açıklığı ile işsizlik arasında %5 anlamlılık düzeyinde negatif bir ilişkinin, ekonomik belirsizlik, verimlilik ve çıktı açığı ile işsizlik oranı arasında ise pozitif bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Baccaro ve Rei (2005) 18 OECD ülkesine ait 1969-1998 dönemine ait verileri kullanarak işsizliğin kurumsal faktörlerini analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda, reel faiz oranı ile işsizlik arasında pozitif bir ilişkinin, tüketici fiyat endeksindeki değişme, ticaret hadleri ve verimlilikteki değişme ile işsizlik arasında ise negatif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Gür (2015) 2001-2012 dönemini ele alarak BRİC ülkeleri için gayri safi yurt içi hasıla, ticaret hacmi, toplam yatırım ve endüstriyel büyüme oranları ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi Panel veri yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda bütün bu değişkenlerin işsizlik oranında azalmalar yaratacağını ortaya koymuştur. Göçer vd. (2013) Türkiye için yaptığı çalışmada 2000:1-2011:1 dönemi verilerini kullanarak, İhracat ve Doğrudan yabancı yatırımlar ile işsizlik oranı arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ARDL yöntemini kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda Doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracatın işsizliği azaltıcı etkiye sahip olduğu ancak ihracatın etkisinin daha büyük olduğu ortaya konmuştur. Aktar ve Öztürk (2009) Türkiye için 2000:1-2007:4 dönemini ele alarak doğrudan yabancı yatırım, ihracat, GSYİH ve işsizlik arasındaki ilişkiyi VAR Varyans Araştırma Tekniğini ve etki-tepki fonksiyonu analizini kullanarak bakmışlardır. Çalışmada ihracatın işsizlik oranını negatif yönde etkilediği ancak bu etkinin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir.

Bayar (2014) 2000:1-2013:3 dönemi verileri ile Türkiye ekonomisi için ekonomik büyüme, ihracat ve doğrudan yabancı sermaye ile işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. ARDL ve vektör hata düzeltme modelinin kullanıldığı analizde değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi olduğu ve ekonomik büyüme ve ihracat ile işsizlik arasında negatif ancak doğrudan sermaye ile işsizlik arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Bassanini ve Duval (2006) 200 OECD ülkesine ait 1982-2003 dönemini ele alarak yaptıkları çalışmada vergi takozları, toplam faktör verimliliği, ticaret hadleri ve reel faiz

oranları ile işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda ticaret hadlerindeki kötüleşmenin, uzun vadeli faiz oranlarındaki artışın, toplam faktör verimliliğindeki şokların toplam işsizliği artırdığı bulunmuştur. Gökteş ve İşçi (2010) 1982-2006 dönemine ait verileri ele alarak Türkiye'de işsizlik oranını etkilediği düşünülen ithalat değeri, ihracat değeri, işgücü nüfus artış hızı, döviz kuru alış, GSYİH, harcama/GSMH, kamu ve özel yatırımlar vb. 26 değişkene ait çoklu bağlantı sorununu ortadan kaldırmaya yönelik analiz yapmışlardır. Analiz sonucunda TCMB reeskont faiz oranının işsizlik oranını en fazla düşüren değişken, ihracat değişim oranının ise işsizlik oranını en fazla artıran değişken olduğu tespit edilmiştir. Wajid ve Kalim (2013) Pakistan ekonomisi için 1973-2010 dönemi verilerini kullanmak suretiyle, enflasyon, ekonomik büyüme, şehir nüfusu ve ticari dış açıklığın işsizlik üzerine olan etkisini analiz etmişlerdir. Johansen ve Juselius eşbütünleşme testi ile hata düzeltme modelinin kullanıldığı çalışmada kısa dönem açısından ekonomik büyümenin işsizliği negatif yönde, ticari dış açıklığın ise pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan uzun dönem açısından ise enflasyonun işsizliği artırdığı, ekonomik büyümenin ise işsizliği azalttığı tespit edilmiştir. Tari ve Bakkal (2017) Türkiye için 1980-2012 dönemini ele alarak yaptıkları çalışmada, nüfus, asgari ücret, verimlilik, sendikalaşma, oranı, ekonomik krizler, GSYH, dış açıklık ve sabit sermaye yatırımlarının işsizlik üzerine olan etkisini analiz etmişlerdir. VAR etki-tepki analizinin yapıldığı çalışmada işsizliği en fazla artıran değişkenin dış açıklık olduğu bunu da sırasıyla sabit sermaye yatırımları, asgari ücret, sendikalaşma oranı, verimlilik ve ücretlerin takip ettiği ortaya konmuştur. Akcan ve Ener (2018) Türkiye'de 2000:1-2015:3 dönemi verileri ile reel döviz kuru, enflasyon, büyüme ve ihracat ile işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada büyüme, dış ticaret ve enflasyonun işsizliği pozitif yönde etkilediği ortaya konmuştur. Ek olarak işsizliği açıklayan en iyi değişkenin ise reel döviz kuru olduğuna vurgu yapılmıştır.

Hussain vd. (2010) yaptıkları çalışmada büyüme, fiziki sermaye, beşerî sermaye ve ticaretin açıklığı ile işsizlik arasındaki ilişkiyi Pakistan'a ait 1972-2006 dönemi verilerini ele alarak incelemişlerdir. Johansen eşbütünleşme testinin ve hata düzeltme modelinin kullanıldığı çalışmada ele alınan değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi olduğu bulunmuştur. Ancak büyümenin işsizliği düşürmede önemli bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Oniore vd. (2015) Nijerya'ya yönelik yaptıkları çalışmada 1981-2014 dönemi için GSYİH büyüme hızı, enflasyon oranı, dış açıklık derecesi ve özel sektör yurt içi yatırımların işsizlikle olan ilişkisini Johansen eş-bütünleşme testi ve ECM hata düzeltme modelini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu ve GSYİH büyüme oranının, enflasyon oranının, açıklık derecesinin ve özel sektör yurt içi yatırımlarının kısa dönemde işsizliği istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde etkilediği tespit edilmiştir. Chang (2007) Tayvan'da dış doğrudan yatırımlar, ekonomik büyüme, dış açıklık derecesi ve işsizlik arasındaki ilişkiyi varyans ayrıştırma yöntemi ve etki-tepki analiziyle incelemişlerdir. Analiz sonucunda söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli denge ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer yandan ekonomik büyümenin ve doğrudan yabancı yatırım girişlerinin yarattığı şokların işsizliği olumsuz yönde etkilediği ortaya konulmuştur.

Abugamea (2018) 1994-2017 dönemini ele alarak Filistin için yaptığı çalışmada, milli gelir, enflasyon, dış ticaret ve iş gücü hareketliliğindeki kısıtlamalar ile işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz sonucunda ise enflasyon, milli gelir, dış ticaret ve işgücü değişkenlerinin işsizliğe etki eden en önemli değişkenler olduğu ortaya konmuştur. Diğer yandan dış ticaretin işsizlik üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığına da ayrıca vurgu yapılmıştır. Abada vd. (2021) Nijerya için 1970-2018 dönemini ele alarak yaptıkları çalışmada, tarım, imalat ve sanayideki büyüme, dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişkiyi ARDL modeli ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda tarım ve sanayi sektöründeki büyüme ile işsizlik oranı arasında negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu ancak imalat sanayindeki büyüme ve dışa açıklık ile işsizlik oranı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

2.2. Sendikalaşma ve İşsizlik İlişkisi

Sendikalaşma kavramı çalışan kesimin yasal olarak sendikalar çatısında örgütlenmeleri eğilimini ve oranını ifade etmektedir. Ülkelerdeki sendikalaşma süreçlerine bakıldığında sendikalaşmanın ülkenin endüstrileşme düzeyi, siyasi yapısı, işgücü piyasasının özellikleri, çalışanların sayısı, demokratikleşme süreci, işverenlerin tutumu, çalışma koşulları gibi unsurlara bağlı ve bu unsurlarla etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Sanayi devrimi sonrası sanayide ortaya çıkan gelişmeler birçok ülkeyi endüstriyel üretime ağırlık vermeye itmiştir. Endüstrileşme ile birlikte çalışma hayatında da önemli değişiklikler ortaya çıkmış ve bu değişiklikler sonrası çalışan kesim gerek çalışma koşulları gerekse de elde ettiği kazanç açısından olumsuz gelişmelere maruz kalmıştır. Bu ise çalışanları haklarını arama ve savunma hususunda birlikteliğe ve sendikal örgütlenmeye yöneltmiştir.

Türkiye’de sendikalı işçi sayısının sigortalı işçiler içindeki payı olarak ölçülen sendikalaşma oranı 1988’de %63,9 iken bu oranın 1994’te %69,3’e çıktığı, 2000’de %54,6’ya düştüğü ve 2020 yılında ise %13,6’ya düştüğü görülmektedir (Çelik & Lordoğlu, 2006: 17; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2022).

İşsizliğe neden olan makroekonomik unsurlara bakıldığında da sendikalaşma olgusunun da bu unsurlar içinde yer aldığı görülmektedir. Ancak literatürde sendikalaşmanın işsizlik üzerine etkisi konusunda ortak bir görüş birliği yoktur (Erol & Aytur, 2017: 116-127). Sendikalaşma oranı arttıkça sendikaların pazarlık gücü artmaktadır. Pazarlık gücündeki artış ise ücretlerdeki artışı beraberinde getirerek işgücü maliyetlerini artırmaktadır. Bu ise ekonomide işsizlik oranının artmasına neden olmaktadır.

1929 büyük ekonomik buhran sonrası, devletin ekonomiye müdahalesinin ön plana çıktığı, işsizlik oranlarının düştüğü ve sosyal devlet anlayışının hâkim olduğu yıllarda sendikalı örgütlenmelerde de olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ancak 1973 petrol krizi sonrası ekonomik daralma başlamış, yatırımlar azalmış hatta durma noktasına gelmiş ve bütün dünyada işsizlik sorunu ciddi boyutlara ulaşmıştır. İşsizlikte ortaya çıkan bu patlama ise sendikaları ve sendikalaşmayı olumsuz yönde etkilemiştir. 1980 sonrası dönemde ise

küreselleşme olgusunun bütün dünyada yaygınlaşması, sermayenin ucuz emeğin olduğu bölgeleri tercih etmesi ve bütün dünya pazarlarında hâkim konuma gelen çok uluslu şirketlerin sendikal örgütlenmelere olumlu bakmaması ve sendikaların güçlenmelerini engellemek için ulusal ekonomilere baskı yapması, işgücü piyasalarında sendikaların güçlerini zayıflatmıştır (Yazıcı, 2001: 1-5).

Nickell (1997), Nickell ve Layard (1999), Belot ve Ours (2001), Nickell vd. (2005), Fiori vd. (2007) ve Amable vd. (2007) yıllarında yaptıkları çalışmalarında işgücü piyasasında sendikal yoğunluğun olması ve artması durumunda işsizliğin arttığını ortaya koymuşlardır. Zhao (1998) çalışmasında doğrudan yabancı yatırımın, istihdam ve ihracat üzerine olan etkisini analiz etmiştir. Çalışma sonucunda eğer işçi ve işverenler arasındaki pazarlık süreci tüm endüstriyi kapsayıcı şekilde ise, doğrudan yabancı yatırım bu sürece ya gizli anlaşma etkisi ile ya da tehdit etkisi ile dahil olmaktadır. Çalışmada ulaşılan diğer bir sonuç ise; yabancı doğrudan yatırımların sendikal çalışanların ücretlerini azalttığı yönündedir. Çalışmada ayrıca sendikaların öncelik sıralamasına ücretler yerine istihdamı koymaları durumunda ise bu defa doğrudan yabancı yatırımın sendikal işçilerin istihdamını engellediği sonucuna ulaşılmıştır. Baccaro ve Rei (2005) 18 OECD ülkesine yönelik 1960-1998 dönemi verilerini ele alarak istihdam, sendika yoğunluğu, sosyal yardım, vergi takozu, Merkez bankası bağımsızlığı, reel faiz oranı, enflasyon, ticaret hadlerindeki değişim ve emek verimliliği ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda, faiz oranlarındaki artışın ve Merkez bankalarının bağımsızlık seviyesindeki artışın işsizlik oranını artırdığı görülmüştür. Diğer yandan sosyal yardımlar ve vergi takozu işsizlikteki değişkenlerle negatif ilişki içindedir. Sendika yoğunluğundaki artışın ise işsizliği artırdığı tespit edilmiştir. Orlandi (2012) çalışmasında 1985-2009 dönemi ele alarak 13 AB üyesi ülke için işsizlik ödeneği değiştirme oranı, ücret değişim oranı, işgücü vergisi, sendika yoğunluğu, toplam faktör verimliliği, reel faiz oranı ve işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Panel regresyon analiz sonuçlarına göre; işgücü vergisi, sendika yoğunluğu reel faiz oranı katsayı işaretleri pozitif çıkmıştır. Yani bu değişkenlerde meydana gelen artışlar, işsizlik oranında da artışa neden olmaktadır. Toplam faktör verimliliği değişkenine ait katsayı işareti ise negatif çıkmıştır. Tarı ve Bakkal (2017) Türkiye için 1980-2012 dönemini ele alarak yaptıkları çalışmada, nüfus, asgari ücretler, verimlilik, sendikalaşma oranı, ekonomik krizler, GSYİH, dışa açıklık, nüfus ve sabit sermaye yatırımlarının işsizlik üzerine olan etkisini analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda işsizliği en fazla artıran değişkenin dışa açıklık olduğu, bunu da sırasıyla sabit sermaye yatırımlarının, asgari ücretin, sendikalaşma oranının, verimlilik ve ücretlerin takip ettiği ortaya konmuştur. Bertola vd. (2002) 17 OECD ülkesine ait 1960-1996 verilerini ele alarak yaptıkları çalışmada kurumların özellikle de sendikaların genç, yaşlı ve kadın istihdamı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda sendikaların ücret belirleme sürecine daha kapsamlı katılmaları durumunda gençler, yaşlı bireyler ve kadınlar arasında istihdamın azaldığı ve özellikle de kadınlar arasında yüksek işsizlik oranlarına rastlandığı tespit edilmiştir.

Stockhammer (2000) Almanya, Fransa, İtalya, Birleşik Krallık ve ABD için zaman serisi verilerini kullanarak, işsizlik yardımları, sendika yoğunluğu, vergi takozu, enflasyon, işletme sermayesi stoku ile işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analiz sonucunda

işsizlik yardımlarının istihdam üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan sendika yoğunluğu katsayı işaretinin Almanya için ve işsizlik yardımı katsayı işaretinin ise İtalya için negatif olduğu bulunmuştur. Kısacası işsizlik ödeneği ile sendika yoğunluğunun işsizliği artırmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Chang vd. (2007) çalışmada istihdam odaklı sendikalaşmada; daha yüksek bir sendikalaşma oranının daha düşük bir işsizlik oranına ve daha yüksek bir büyüme oranına neden olacağını tespit etmişlerdir.

Gatti ve Vaubourg (2008) 18 OECD ülkesi için 1980-2004 dönemi verilerini ele alarak banka yoğunlaşması, sendikal yoğunluk, toplu pazarlık ve işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz sonucunda işgücü piyasasında sendikal yoğunluk, toplu pazarlık koordinasyonu, işgücü piyasası düzenleme düzeyi ve bankacılık yoğunlaşması ne kadar düşük düzeyde ise işsizlik düzeyinin de o oranda azalacağı ortaya konmuştur. Peker ve Bölükbaş (2012) Türkiye’ye yönelik olarak 2000: 1-2011:1 dönemi verilerini ele alarak reel sektör güven endeksi, toplu pazarlık sözleşmelerinin sayısı, üretici fiyat endeksi ile işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz bulguları reel sektör güven endeksindeki artışın işsizliği azalttığını, ancak özel sektör toplu sözleşme sayısındaki artışın ise işsizliği artırdığını ortaya koymaktadır.

Bassanini ve Duval (2006) çalışmada OECD ülkeleri için 1982-2003 dönemine ait zaman serisi verilerini kullanarak vergi yükü, işsizlik yardımı, koordineli ücret pazarlık sistemi, makroekonomik şoklar ile işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada uzun süreli işsizlik yardımının toplam işsizliği artırdığı, ancak koordineli toplu pazarlık sisteminin ise işsizliği azalttığı sonucuna varılmıştır. Ek olarak negatif işgücü talebi şoklarının negatif toplam faktör verimliliği şoklarının, ticaret hadlerindeki bozulmaların ve uzun vadeli reel faiz oranındaki artışların da işsizliği artırdığı sonucuna varılmıştır.

2.3. Kamu Tüketim Harcamaları ve İşsizlik İlişkisi

İktisat literatüründe işsizlik ile devletin ekonomideki rolü konusunda çok farklı görüşler bulunmaktadır. 1930'lara kadar hâkim olan klasik görüşe göre fiyat ve ücretlerin esnek olmasının bir sonucu olarak ekonomi daima tam istihdam düzeyinde dendedir (yani işsizlik söz konusu değildir) ve devlet hiçbir şekilde ekonomik hayata müdahale etmemelidir. Ancak eğer ekonomide işsizlik söz konusu ise bunun temel nedeni arz şoklarıdır. 1930 büyük buhranı döneminde bütün dünyada ekonomik büyüme yavaşlamış ve işsizlik önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu dönemde hâkim olan iktisadi görüş olan Keynesyen görüşe göre ise işsizliğin ana nedeni talep yetersizliğidir. Bu nedenle de işsizliği ortadan kaldırmak ve büyümeyi sağlamak amacı ile devlet kamu harcamaları yolu ile ekonomik hayata müdahale etmelidir (Froyen, 2008). Ekonomide eksik istihdam vardır. Nedeni ise nominal ücret katılığıdır.

1970 yılına gelince kamu bütçesi açıklarındaki artış ve bu açıkların borçlanarak kapatılması yoluna gidilmesi, ücretlerdeki artışlar, petrol fiyatlarındaki artışların varlığı ve bu petrol fiyatı artışlarının tekrar ücretlerde artışlara neden olması sonucu ekonomideki daralma ve işsizlikteki artış, bu dönemde neoklasik görüşün ön plana çıkmasına neden

olmuştur. 1970 sonrası yaşanan kriz ile birlikte ön plana çıkan neoklasik görüşe göre ise bu dönemde ortaya çıkan işsizliğin ana nedeni ekonomideki para arzında ortaya çıkan dalgalanmalardır. Parasalcı görüş olarak bilinen monetaristlere göre eğer para arzı büyümesi istikrarlı olursa ekonomik büyüme de de istikrardan söz edilebilir. Kısa dönemde işsizliği azaltmak mümkün iken, uzun dönem devletin ekonomik hayata kamu harcamaları yolu ile müdahale etmesi işsizliği azaltmak yerine artıracaktır (Froyen, 2008).

1980'li yıllarda tekrardan Keynesyen görüş gözden geçirilerek yeni Keynesçi görüş ön plana çıkmıştır. Yeni Keynesçi görüş işgücü piyasasına yönelik olarak etkin ücret ve zımnı sözleşme modellerini ortaya atmıştır. Etkin ücret modeli ise işsizliğin artmasına neden olmaktadır (Greenwald & Stiglitz 1988: 251). Yeni Keynesçi görüş nominal talepte meydana gelecek olan dalgalanmaların, istihdam ve üretim düzeyinde dalgalanmalara neden olacağını ifade etmektedir (Ball et al., 1988: 4). Kısacası Keynesyen görüş ve devamı görüşler, işsizliğin ekonomiye devlet müdahalesi ile çözülebileceğini savunmuşlardır. Ancak 1999 yılında Abrams yaptığı çalışma ile kamu harcamaları ile işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmiş ve çalışma sonucunda, kamu sektörü hacminin genişlemesinin işsizliği artırdığını ortaya koymuştur (Abrams, 1999: 395-401). Abrams kamu harcamalarındaki artış sonucu ekonomide vergi yükünün artacağını, artan vergi yükünün ise ekonomik açıdan olumsuz sonuçlar doğuracağını ifade etmektedir. Şöyle ki; artan vergi yükü bağlamında gelir vergisindeki artış bireylerin harcanabilir gelirlerini azalttığı için bireyler çalışmak yerine boş zaman tercihine yöneleceklerdir. Diğer yandan kurumlar vergisindeki artış ise ekonomide yeni istihdam alanları yaratacak yatırımların yapılmasına engel olarak işsizliğin artmasını doğuracaktır. Diğer yandan devletin temel kamu harcamaları arasında kabul edilen eğitim, sağlık, güvenlik harcamaları dışındaki diğer harcama kalemlerine (nihai tüketim harcamaları gibi) yönelik harcamalarını artırması da özel sektör yatırımlarında dışlama etkisi (Crowding-out) yaratarak işsizliği artıracaktır. Ek olarak işsiz kalan kişilerin gerek sağlık gerekse de işsizlik sigortası finansmanının devlet tarafından karşılanıyor olması işsizliğin maliyetini azaltarak, işsizliğin artmasına neden olacaktır (Abrams, 1999: 396-397). 1999'lu yıllarda kamu harcamalarının işsizlikle ilişkisi çerçevesinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bir kısmı kamu harcamalarını bir bütün olarak ele almakta ve işsizlikle olan ilişkisini incelemekte iken, bir kısmı ise tek tek kamu harcamalarını ele alarak yani kamu harcamalarında sınıflandırmalara giderek bu harcamaların işsizlikle olan ilişkisini incelemiştir.

Sarairoh (2020) çalışmasında 1990-2019 dönemi verilerini ele alarak Ürdün için kamu harcamalarının işsizlik üzerine olan etkisini analiz etmiştir. ARDL eş-bütünleşme testinin kullanıldığı çalışmada, uzun dönemde hükümet harcamaları ile işsizlik arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer yandan kısa dönem açısından da devlet harcamalarının işsizlik üzerine olumlu bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Muammil (2018) 2010-2015 dönemi verilerini kullanarak suretiyle Endonezya'da devlet harcamaları ve özel sektör yatırımlarının işsizlik ve istihdam fırsatları üzerine etkisini incelemiştir. Analiz sonucunda gerek devlet harcamaları gerekse de özel sektör yatırımlarındaki artışın istihdamda artışa neden olduğu bulunmuştur. Ek olarak özel sektör yatırımlarındaki artışın, işsizliği azalttığı tespit edilmiştir.

Nepram vd. (2021) Hindistan için eyalet üzerinde yaptıkları çalışmada devlet harcamalarının işsizlik üzerine etkisini panel veri analizi yaparak ele almışlardır. Analiz sonucunda eyaletler düzeyinde devlet tarafından yapılan kamu harcamalarının işsizliği artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan daha yüksek gelir ve daha yüksek büyüme oranına sahip eyaletlerde daha düşük işsizlik oranına ulaşılmıştır. Diğer yandan daha eğitimli nüfusa sahip eyaletlerde ise işsizliğin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Shoorekchali ve Gharavi (2018) İran'a yönelik olarak 1979-2018 dönemi verilerini alarak, ekonomide devletin varlığının büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz bulguları, Keynesyen okul ile tutarlı olarak, durgunluk döneminde, genişletici maliye politikasının işsizliği artırdığı yönünde etki çıkmıştır. Çalışmada ayrıca reel ekonomik büyümenin işsizliği artırdığı, enflasyonun ise kısa dönemde işsizliği azalttığı ancak uzun dönemde ise artırdığı tespit edilmiştir. Abouelfarag ve Qutb (2020) Mısır için 1980-2017 dönemi verilerini kullanmak suretiyle devlet harcamaları ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmişleridir. Johansen Eşbütünleşme Testi ile Vektör Hata Düzeltme Modelinin kullanıldığı çalışmada, artan kamu harcamalarının uzun dönem açısından bakıldığında işsizlik oranını artırdığı görülmüştür. Feldmann (2010) 52 gelişmekte olan ülke verilerini ele alarak ekonomik hayatta hükümetin büyük bir yere sahip olmasının işsizlik üzerine olan etkisini incelemişlerdir. Analiz sonucunda büyük bir hükümet yapısının işsizlik üzerine olumsuz bir etkiye neden olma olasılığının bulunduğu dikkat çekmişlerdir. Diğer yandan ekonomik hayatta büyük bir devlet yapısının ayrıca hem toplam işgücü için hem kadın ve gençler arasında hem de işsiz sayısı içinde uzun vadeli işsizlerin payını artırması açısından önemli bir rolü olduğuna vurgu yapılmaktadır. Feldmann (2009) 58 gelişmekte olan ülke için 1980-2003 dönemi verilerini kullanmak suretiyle ekonomide hükümetin büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda kamu tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payının büyük olması ile GSYH içindeki transfer harcamaları ve sübvansiyonların büyük bir paya sahip olması durumunun istihdamı olumsuz (işsizlik artırıyor) etkilediğini tespit etmişlerdir. Diğer yandan kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payının büyük olması ve artmasının işsizlik üzerine etkisi konusunda bir kanıtı ulaşılamamıştır. Fouladi (2010) İran ekonomisi verilerini kullanarak, devlet harcamalarının GSYH ve istihdam üzerine olan etkisini araştırmıştır. Çalışmada devlet harcamaları yatırım ve tüketim harcamaları olmak üzere ikiye ayrılmış ve yatırım harcamalarının harcandığı alana bağlı olarak ekonomi üzerinde farklı etkiler yarattığı tespit edilmiştir. Devlet tarafından yapılan tüketim harcamalarının ise gerek üretim gerek istihdam gerekse de yatırımda azalmaya (artıyor) neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aysu ve Dökmen (2011) 17 OECD ülkesine ait 1990-2007 dönemi verilerini kullanmak suretiyle devletin büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Panel eş-bütünleşme analizinin kullanıldığı çalışmada devletin büyüklüğü ile işsizlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. Adib vd. (2021) Malezya için çoklu doğrusal regresyon analizini kullanarak nüfus artışı, enflasyon oranı, döviz kuru, faiz oranı, büyüme, yatırım, devlet harcamaları ve COVID 19 vaka sayısının işsizlik oranı üzerine etkisine bakmışlardır. Araştırma sonucunda ele alınan bağımsız değişkenler ile işsizlik oranı arasında önemli bir korelasyon olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak analiz

sonucunda işsizlik oranı üzerinde devlet harcamalarının önemli bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Durkaya ve Ceylan (2016) çalışmalarında 2002:1-2014:1 dönemini kapsayan aylık verileri kullanmak suretiyle Türkiye için işsizlik oranı, reel GSYH ve kamu kesimi büyüklüğü arasındaki ilişkiyi incelemişleridir. Kamu kesimi büyüklüğü olarak kamu kesimi nihai tüketim ve yatırım harcamalarının reel GSYH'ye oranının ele alındığı çalışmada ARDL Sınır Testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin mevcut olduğu ve kamu büyüklüğünde meydana gelecek olan değişmelerin işsizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Şahin ve Özenc (2007) 1988:7-2006:12 dönemi aylık verileri ile Türkiye'de TÜFE, GSMH, kamu harcamaları ve işsiz nüfus sayısı arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmişlerdir. Granger Nedensellik Testinin kullanıldığı çalışmada kamu harcamaları ile GSMH arasında ve kamu harcamaları ile TÜFE arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu ortaya konmuştur. Ancak kamu harcamaları ile işsizlik arasında herhangi bir nedensellik bulunamamıştır.

Selase (2019) Afrika ülkeleri için 2000-2017 dönemini ele alarak kamu harcamaları ile işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Altyapı, eğitim, savunma ve sağlık harcamalarına ait verilerden hareketle Genelleştirilmiş Momentler Yönteminin (GMM) kullanıldığı analizde devletin altyapı ve eğitim harcamalarının işsizliği azalttığı ancak sağlık ve savunma harcamalarının ise işsizliği artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ebi ve Ibe (2019) çalışmalarında 1981-2017 dönemi için devlet harcamaları ile işsizlik oranı arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada devlet harcamaları sermaye ve tekrarlanan harcamalar olarak ele alınarak bu harcamaların işsizlik oranı üzerine olan etkisi araştırılmıştır. Söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmakla birlikte, işsizlik oranı ile hükümet sermaye harcamaları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan işsizlik oranı ile tekrarlayan harcamalar arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

3. Yöntem ve Model

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye ekonomisi için 1987-2020 dönemine ait veriler ele alınarak dışa açıklık, sendikalaşma, kamu nihai tüketim harcamaları ve işsizlik oranı arasındaki uzun dönem ilişkisini ve nedensellik ilişkisini incelemektir. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin ortaya konması amacıyla Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL Sınır Testi (Autoregressive Distributed Lag Bounds Test), nedensellik ilişkisinin ortaya konması amacıyla ise Toda-Yamamoto (1995) Nedensellik Testi kullanılmıştır. Çalışmada ARDL testinin tercih edilmesinin nedeni, bu testin bir yandan serilerin durağanlık düzeyleri farklı olsa bile eş-bütünleşme ilişkisinin testine imkân vermesi, diğer yandan ise küçük gözlem sayısı olan verilerde daha iyi çalışmasıdır (Narayan & Narayan, 2005; Pesaran et al., 2001; Toda & Yamamoto, 1995).

Çalışmadaki model, Baccaro ve Rei (2005)'in, Anyanwu (2013)'in ve Cheema ve Atta (2014)'in modelleri esas alınarak oluşturulmuştur. Model aşağıdaki gibidir:

$$\ln(IO_t) = \beta_0 + \beta_1 \ln(SENO_t) + \beta_2 \ln(DISA_t) + \beta_3 \ln(KNTH_t) + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem 1’de $\ln(IO_t)$ işsizlik oranını, $\ln(SENO_t)$ sendikalaşma oranını, $\ln(DISA_t)$ ticari açıklık oranını (dışa açıklık), $\ln KNTH_t$ kamu nihai tüketim harcamalarını, β_1 , β_2 ve β_3 ise bağımsız değişkenlerin esnekliklerini göstermektedir. Modeldeki değişkenlere ait katsayıların pozitif olması beklenmektedir.

3.1. ARDL Sınır Testi (Autoregressive Distributed Lag Bounds Test)

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığını eş-bütünleşme testiyle ortaya koyabilmek için ilk olarak değişkenlerin zaman serisi özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla öncelikle serilerin durağanlık özelliklerine bakılmaktadır. Bu çalışmada serilerin durağanlık özelliklerinin ortaya konması amacı ile ADF (Augmented Dickey Fuller) (1981) ve PP (Phillips Perron) (1988) ve DF (Dickey-Fuller) (1979) birim kök testleri kullanılmıştır. Bu çalışmada sahip olduğu avantajlardan dolayı Pesaran vd. (2001)’nin geliştirmiş olduğu ARDL modeli kullanılacaktır. ARDL sınır testi iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı araştırılmaktadır. İkinci aşamada ise ilk aşamada eş bütünleşik oldukları ortaya konulan serilerin kısa ve uzun dönem katsayıları tahmin edilmektedir. ARDL Sınır Testinde de tıpkı birim kök testlerinde olduğu gibi gecikme uzunluğunun belirlenmesinde AIC veya SC kriterleri kullanılmaktadır. Diğer yandan bu test sonucunda sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için, hata terimleri arasında otokorelasyon probleminin olmaması gerekmektedir. Uygun gecikme uzunluğu tespit edildikten sonra belirlenen gecikme uzunluğu otokorelasyon içermiyorsa F-testi (Wald Testi) ile değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığı araştırılır. Test istatistiğinde ise Pesaran vd. (2001) veya Narayan ve Narayan (2005) tarafından geliştirilen test istatistiklerine bakılabilir.

ARDL Sınır Testinde değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin ortaya konmasında kullanılan ARDL modeli ise şu şekildedir:

$$\Delta \ln IO_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta \ln IO_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{2i} \Delta \ln SENO_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{3i} \Delta \ln DISA_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{4i} \Delta \ln KNTH_{t-i} + \lambda_1 \ln IO_{t-1} + \lambda_2 \ln SENO_{t-1} + \lambda_3 \ln DISA_{t-1} + \lambda_4 \ln KNTH_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklem (2)’de Δ birinci fark işlemcisini, \ln ise değişkenlerin doğal logaritmasının alındığını, p optimum gecikme uzunluğunu ve ε denklem hata terimini ifade etmektedir. Denklem (2)’deki ekonometrik model tahmin edilerek F-test istatistiği hesaplanmaktadır. Hesaplanan F-test istatistiği eğer üst-sınır kritik değerden büyükse değişkenler arasında eşbütünleşik ilişkinin yani uzun dönem ilişkisinin var olduğu ifade edilmektedir. F-test istatistiği sonucunda modeldeki değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edildikten sonra ise Denklem (3) ve Denklem (4) tahmin edilerek değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli katsayılar bulunacaktır.

$$\ln IO_t = Y_0 + \sum_{i=1}^n Y_{1i} \ln IO_{t-i} + \sum_{i=0}^n Y_{2i} \ln SENO_{t-i} + \sum_{i=0}^n Y_{3i} \ln DISA_{t-i} + \sum_{i=0}^n Y_{4i} \ln KNTH_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta \ln IO_t = \alpha_0 + \alpha_1 ECT_{t-1} + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} \Delta \ln IO_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta \ln SENO_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{3i} \Delta \ln DISA_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{4i} \Delta \ln KNTH_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Denklem (4)'te ECT_{t-1} hata düzeltme terimini, α_1 katsayısı ise hata düzeltme teriminin katsayısını göstermektedir. Bu katsayı kısa dönemde ortaya çıkacak olan sapmaların uzun dönemde düzeltileceğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile dengede ortaya çıkacak sapmaların bir sonraki dönemde düzeltileceğini göstermektedir. Katsayı işaretinin negatif ve %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir.

3.1. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin ortaya konması açısından yaygın olarak uygulanan iki temel nedensellik testi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Granger (1969, 1988) Nedensellik Testi ikincisi ise Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testidir. Granger nedensellik testi uygulanabilirliği yüksek olsa da bir takım eksiklikleri barındırmaktadır. Bu eksikliklerden birincisi; Granger nedensellik testinin uygulanabilmesi için değişkenlere ait serilerin aynı düzeyde durağan olması ve eşbütünleşme ilişkisi içerisinde olmalarının gerekliliğidir. İkincisi ise Granger nedensellik testinde serilerin durağanlaştırılması amacı ile farkının alınması veri kaybına neden olmaktadır. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testin de ise serilerin aynı düzeyde durağan olup olmamasının ve eşbütünleşme ilişkisi içerisinde bulunup bulunmamasının bir önemi yoktur. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi serilerin durağan olup olmadığına bakmaksızın, düzey (seviye) değerlerin yer aldığı model ile analize devam edilmesine imkân sağlamaktadır. Ek olarak Toda-Yamamoto nedensellik testinde Granger nedensellik testinde olduğu gibi serilerin durağanlaştırılması amacı ile farkının alınması söz konusu olmadığı için veri kaybı da yaşanmamaktadır. Bu çalışmada sahip olduğu bu avantajlardan dolayı Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi kullanılacaktır. Toda-Yamamoto nedensellik testinin uygulanabilmesi için öncelikli olarak VAR modeli yardımıyla optimal gecikme uzunluğunun (k) tespit edilmesi gerekmektedir. İkinci olarak ise maksimum bütünleşme derecesinin (dmax) belirlenmesi ve bu değer için optimal gecikme uzunluğuna (k) ilave edilmesi gerekmektedir. Son olarak ise VAR (k+dmax) modelinin tahminine geçilmektedir. Bu iki değer (k ve dmax değerleri) tespit edilmesi ise modelin başlangıçta doğru tahmin edilmesini sağlayarak veri kaybını önlemekte ve böylelikle de serilerin düzey değerleri ile daha başarılı sonuçlara ulaşılmasına imkân vermektedir. Söz konusu Toda-Yamamoto testinin VAR (k+dmax) modeli aşağıdaki şekildedir:

Toda-Yamamoto testinin modeli şu şekildedir:

$$Y_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2i} X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (5)$$

$$X_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{2i} Y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (6)$$

(5). Modele ait hipotezler

$H_0: \alpha_{2i} = 0$ X, Y'nin Granger nedeni değildir.

$H_1: \alpha_{2i} \neq 0$ X, Y'nin Granger nedenidir.

(6). Modele ait hipotezler

$H_0: \beta_{2i} = 0$ Y, X'in Granger nedeni değildir.

$H_1: \beta_{2i} \neq 0$ Y, X'in Granger nedenidir.

4. Veriler ve Araştırmanın Bulguları

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye ekonomisinde dışa açıklık, sendikalaşma, kamu nihai tüketim harcamaları ve işsizlik oranı arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin analiz edilmesidir. Çalışmada kullanılmış olduğumuz veriler, 1987-2020 dönemine ait yıllık verilerdir. Analizde kullanılan değişkenlerin tanımlanması ve alındığı kaynaklar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo: 1
Değişkenlerin Tanımlanması ve Alındığı Kaynakları

Değişkenler	Değişkenlerin Tanımlanması	Alındığı Kaynak
IO	İşsizlik Oranı	Dünya Bankası Veri Tabanı
SENO	Sendikalaşma Oranı: Sendikalı İşçi Sayısı / Sigortalı İşçi Sayısı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Veri Tabanı Çelik ve Lordoğlu (2006)
DISA	Ticari Açıklık Oranı: Mal ve Hizmet İhracatı + Mal ve Hizmet İthalatı / GSYH	Dünya Bankası Veri Tabanı
KNTH	Kamu Nihai Tüketim Harcamaları (GSYH'nin yüzdesi)	Dünya Bankası Veri Tabanı

4.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada ele aldığımız lnIO, lnSENO, lnDİŞA ve lnKNTH, değişkenlerine ait serilerinin durağan olup olmadıklarını test etmek için ADF (Augmented Dickey Fuller) (1981), DF (Dickey-Fuller) (1979), ve PP (Phillips Perron) (1988) birim kök testleri uygulanmıştır. Uygulanan birim kök testleri sonuçları Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo: 2
ADF, Dickey-Fuller ve Phillips Perron Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Düzye	ADF Test İstatistiği		DF Test İstatistiği		PP Test istatistiği		SONUÇ
		Birinci Fark	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	
LNIO	Düzye	-1.364311	-3.076867	-1.448492	-3.085140	-1.289826	-2.326952	I(1)
	Birinci Fark	-5.116217***	-5.065471***	-4.721965***	-5.180420***	-7.348127***	-8.851055***	
LNSENO	Düzye	-0.973447	-2.096919	-0.944010	-2.072309	-0.973447	-2.096919	I(1)
	Birinci Fark	-5.857764***	-5.827592***	-5.916163***	-6.022759***	-5.887819***	-5.918063*	
LNDİŞA	Düzye	-2.804149*	0.054466	-0.718416	-0.327337	-2.838168*	0.372884	I(1)
	Birinci Fark	-4.734196***	-6.451694***	-4.822330***	-6.556604***	-4.880775***	-6.516302***	
LNKNTH	Düzye	-2.909907*	-3.406007*	-1.068137	-2.658551	-2.950427*	-3.497483*	I(1)
	Birinci Fark	-5.709594***	-5.955663***	-5.468399***	-5.944529***	-5.714409***	-5.941953***	

(1) Parantez içerisindeki değerler SIC kullanılarak seçilen gecikme uzunlukları olup maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır. PP testinde ise optimal gecikme uzunluğu, Bartlett Kernel (default) Spectral Estimation Yöntemi ve Newey-West Bandwidth (automatic selection) kriterlerinden yararlanılmıştır.

(2) ***, **, ve * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ve değişkenlerin sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde durağan olduklarını ifade etmektedir.

Tablo incelendiğinde tüm değişkenlerin düzeyde durağan olmadıklarını fakat birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında LNIO, LNSENO, LNDISA ve LNKNTH serilerinin bütünleşme derecesi I(1)'dir. Değişkenlerin düzeyde durağan olmaması sebebiyle değişkenler arasında kurulacak regresyon modellerinin sahte regresyon kuşkusu barındıracak olması sebebiyle değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla eş bütünleşme testlerine başvurulmuştur. Araştırmada kullanılan veri setinde yer alan gözlem sayısının az olması sebebiyle küçük örneklem için de tutarlı sonuç verdiği bilinen ARDL Eş bütünleşme yönteminden faydalanılmasına karar verilmiştir.

4.2. Sınır Eşbütünleşme Testi

Uygulanan ADF, DF ve PP birim kök testleri sonucunda, LNIO, LNSENO, LNDISA ve LNKNTH değişkenlerine ait serilerin birinci farkları alındıktan sonra durağan hale geldikleri tespit edildikten sonra, ARDL testine (Autoregressive Distributed Lag Bounds Test) geçilmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönem eş bütünleşme ilişkisinin anlamlılığına dair yapılan F sınır testi bulguları Tablo 3'te raporlanmıştır.

Tablo: 3
Uzun Dönem Eş Bütünleşme İlişkisinin Test Sonuçları

Model	k	F-istatistiği	Gecikme Uzunluğu	Eş bütünleşme İlişkisinin Varlığı
F ₁₀ (LNIO, LNSENO, LNDISA, LNKNTH)	3	4.007*	(1,1,1,0)	VAR
Alt ve Üst Kritik Değerler				
Pesaran: %10 2.72 - 3.77				
%5 3.23 - 4.35				
%1 4.29 - 5.61				

(1) Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesinde AIC kriteri ele alınmıştır.

(2) %10 anlamlılık düzeyinde Pesaran vd. (2001) Tablo case (III)'deki alt ve üst kritik sınır değerleri dikkate alınmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde F sınır testi istatistiğinin 4.007 olarak hesaplandığı görülmektedir. Hesaplanan F sınır testi istatistiği Pesaran vd. (2001) kritik değerleri ile karşılaştırıldığında değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve modeldeki değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin var olduğu ortaya konmaktadır.

4.3. ARDL Model Tahmini (Kısa ve Uzun Dönem İlişkisinin Tahmini)

F-istatistiği sonucunda lnIO, lnSENO, lnDISA ve lnKNTH değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edildikten sonra, şimdi sıra uygun modelin ve değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkiyi yansıtan katsayıların tahminine gelmektedir. ARDL modelinin gecikme uzunluklarının belirlenmesinde AIC kriterleri kullanılmıştır. ARDL (1, 1, 1, 0) modeline ilişkin test sonuçları Tablo 4'te, uzun dönem test sonuçları Tablo 5'te ve kısa dönem test sonuçları Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo: 4
ARDL (1, 1, 1, 0) Modelinin Tahmin Sonuçları

Model: $F_{i0}(\text{LNIO} \text{LNSENO}, \text{LNDISA}, \text{LNKNTH})$			
Model Spesifikasyonu: ARDL (1, 1, 1, 0)			
Bağımlı Değişken: LNIO			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği [Prob.]
LNIO	0.611004	0.085498	7.146430[0.000]***
LNSENO	0.006637	0.031367	0.211593[0.834]
LNSENO ₋₁	-0.081981	0.035383	-2.316970[0.029]**
LNDISA	-0.293361	0.358864	-0.817471 [0.421]
LNDISA ₋₁	0.707844	0.329749	2.146617[0.042]**
LNKNTH	0.708338	0.180432	3.925798 [0.000]***
C	0.474702	0.392821	1.208444 [0.238]
Log(Trend)	-0.275321	0.080132	-3.435818 [0.002]***
Tanısal Test Sonuçları			
R ² :			0.790
Düzeltilmiş R ² :			0.732
F-istatistiği:			F(7, 25)=13.497 [0.000]***
Breusch-Godfrey LM Otokorelasyon Testi			F(2, 23)=1.723 [0.201]
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi			F(7, 25)=0.888[0.529]
Jarque-Bera Normallik Testi			J.B=0.729[0.694]
Ramsey-Reset Testi			F(1, 24)=0.014[0.906]

(1) Parantez içerisinde yer alan sayılar Prob.-olasılık değerlerini göstermektedir. ***, **, ve *, işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo tanısal test sonuçları incelendiğinde Breusch-Godfrey LM Otokorelasyon Testi bulgularına göre modelde otokorelasyon olmadığı ve Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testine göre ise modelde değişen varyans sorununa rastlanmadığı görülmüştür. Diğer yandan model hata terimlerinin %10 anlamlılık düzeyinde normal dağılıma uyduğu ve modelin fonksiyonel formu ile ilgili bir hata olmadığı görülmektedir.

Tablo: 5
ARDL (1, 1, 1, 0) Modelinin Uzun Dönem Test Sonuçları

MODEL: $F_{i0}(\text{LNIO} \text{LNSENO}, \text{LNDISA}, \text{LNKNTH})$			
Model Spesifikasyonu: ARDL (1, 1, 1, 0)			
Bağımlı Değişken: LNIO			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği [Prob.]
LNSENO	-0.193688	0.062118	-3.118088[0.004]***
LNDISA	1.065522	0.355082	3.000780[0.006]***
LNKNTH	1.820941	0.421076	4.324498[0.001]***

(1) Parantez içerisinde yer alan rakamlar prob.-olasılık değerlerini göstermektedir. ***, **, ve *, işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Uzun dönem tahmin katsayıları ve hesaplanan t-istatistik değerlerinin verildiği Tablo 5 incelendiğinde LNSENO değişkeninin katsayı işaretinin negatif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Daha açık bir ifade ile uzun dönemde LNSENO'daki artışın LNİO'da azalışa sebep olduğu söylenebilir. Bu sonuç ise LNSENO'da meydana gelecek olan %1'lik bir artışın LNİO'da %0.19'luk bir azalışa neden olacağı anlamına gelmektedir.

Tablo 5'te elde edilen sonuçlardan bir diğeri ise uzun dönemde gerek LNDISA değişkenine gerekse de LNKNTH değişkenine ait katsayı işaretlerinin pozitif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı oldukları sonucudur. Bu sonuç ise LNDISA'da meydana gelecek olan %1'lik bir artışın LNİO'da %1.06'lık bir artışa ve

LNKNTH’da meydana gelecek olan %1’lik bir artışın ise LNIO’da %1.82’lik bir artışa neden olacağı anlamını taşımaktadır.

Tablo: 6
ARDL (1, 1, 1, 0) Modelinin Kısa Dönem Test Sonuçları

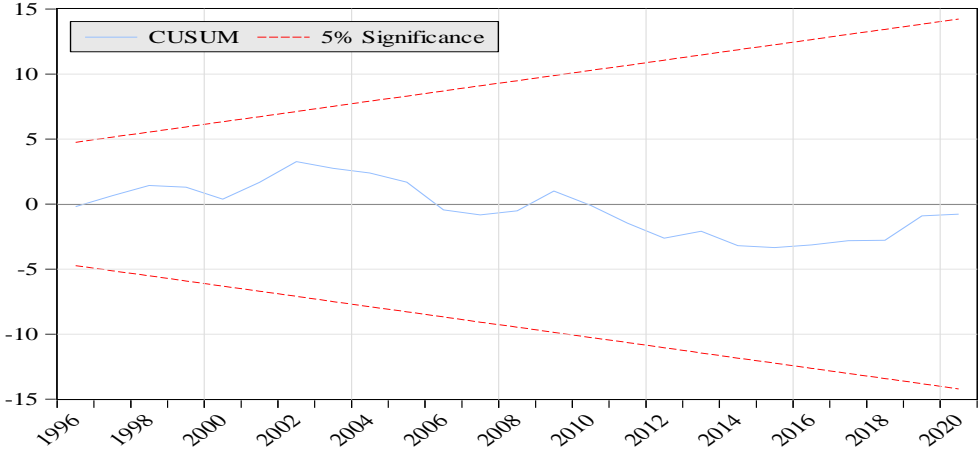
Model: F ₁₀ (LNIO LNSENO, LNDISA, LNKNTH)			
Model Spesifikasyonu: ARDL (1, 1, 1, 0)			
Bağımlı Değişken: LNIO			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği [Prob]
C	0.474702	0.127057	3.736133[0.001]***
DLNSENO	0.006637	0.048138	0.137874[0.891]
DLNDISA	-0.293361	0.345735	-0.848514[0.404]
Log(TREND)	-0.275321	0.069773	-3.945952[0.000]***
ECM ₍₋₁₎	-0.388996	0.091812	-4.236880[0.000]***
Tamsal Test Sonuçları			
R ² :			0.474
Düzeltilmiş R ² :			0.398
F-istatistiği:		6.305[0.000]***	
D.W-istatistiği:			1.507

(1) Parantez içerisinde yer alan rakamlar prob.-olasılık değerlerini göstermektedir. ***, ** ve * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

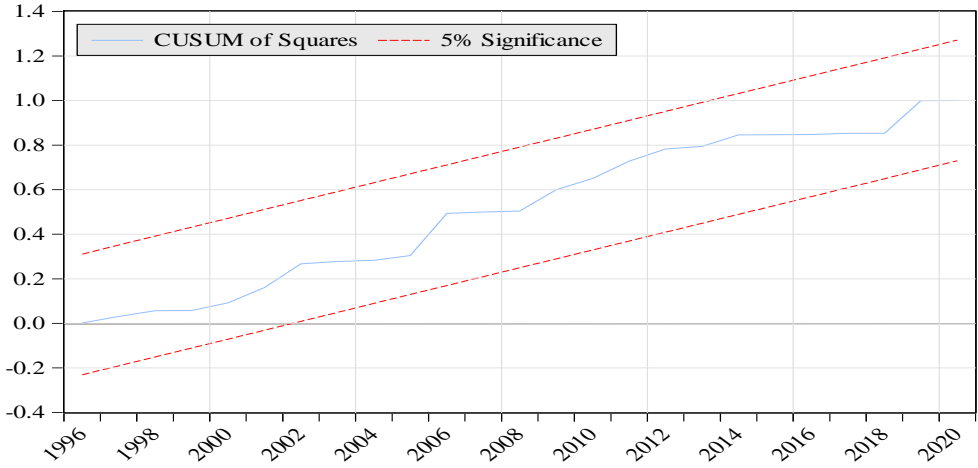
Kısa dönem tahmin sonuçlarının verildiği Tablo 6’da LNSENO değişkeninin katsayı işaretinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ve LNDISA değişkeninin katsayı işaretinin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç ise gerek LNSENO değişkeninin ve gerekse de LNDISA değişkeninin kısa dönemde LNIO değişkeni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı anlamına gelmektedir. Diğer yandan kısa dönem tahmin sonuçları, Hata Düzeltme Katsayısının (ECM₍₋₁₎) beklenen doğrultuda istatistiksel olarak anlamlı olduğunu, işaretinin beklenen yönde negatif olduğunu ve katsayı değerinin beklendiği gibi 0-1 aralığında olduğunu ortaya koymaktadır. ECM₍₋₁₎ katsayısının 1’den küçük olması sistemin dengede olduğunu, işaretin negatif (-) olması ise dengede ortaya çıkacak olan bir sapma durumunda tekrar dengeye doğru bir hareketin olacağı gerçeğini göstermektedir. ECM₍₋₁₎ katsayısının -0.388996 olması kısa dönemdeki dengesizliğin (sapmaların) %38’nin uzun dönemde düzeltileceğini ifade etmektedir.

Uzun dönem katsayılarına ait istikrar koşulunun incelenmesi amacıyla hesaplanan CUSUM grafiği Şekil 1’de CUSUMSQ grafiği ise Şekil 2’de verilmektedir.

Şekil: 1
CUSUM Grafiği

Şekil: 2
CUSUMSQ Grafiği

Şekil 1’de gösterilen CUSUM ve Şekil 2’de gösterilen CUSUMQ grafikleri CUSUM ve CUSUMQ istatistiklerinin %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar içerisinde olduklarını göstermektedir. Bu sonuç ise ARDL (1, 1, 1, 0) modelinde bulunan katsayıların kararlı olduğunu ortaya koymaktadır. Şekil 1 ve Şekil 2’deki CUSUM ve CUSUMQ istatistiklerinin sınırlar içerisinde olması modeldeki değişkenlere ait istatistiklerde bir taşma olmadığını ve yapısal kırılmanın bulunmadığını ifade etmektedir. Sonuç olarak uzun dönem açısından

ARDL (1, 1, 1, 0) modeline ait katsayıların %5 anlamlılık düzeyinde istikrar koşulunu sağladığı göstermektedir.

4.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışmada ARDL Sınır Testi ile eş bütünleşik oldukları görülen değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesi amacıyla, sahip olduğu avantajlardan dolayı Toda-Yamamoto (1995) Nedensellik Testi kullanılmıştır. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi için üç adımın izlenmesi gerekmektedir. Birinci adımda $k+d_{max}$ değerinin bulunması ve $(k+d_{max})$ gecikmeli Toda-Yamamoto denkleminin (VAR($k+d_{max}$)) kurulması gerekmektedir. İkinci adımda, Toda-Yamamoto uygulanmaktadır. Bu amaçla ilk olarak VAR ($k+d_{max}$) modeli tahmin edilmektedir. Daha sonra model üzerinde Görünürde İlişkisiz Regresyon (Seemingly Unrelated Regression) yöntemi ile sistem çözümü gerçekleştirilerek değişkenler arasındaki ilişkinin inceleneceği modeller belirlenmektedir. Üçüncü ve son adımda ise elde edilen modeller için değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine bakılmaktadır. Bu amaçla da modellerde yer alan her bir bağımsız değişkene ait katsayıların topluca sıfır (0) olması ya da sıfırdan farklı olması, geliştirilmiş Wald Testi kullanılmak suretiyle test edilmektedir. Ancak burada Wald Testi sonucu elde edilen test istatistik değeri ve olasılık değeri yerine Ki-Kare (χ^2) istatistik değeri ve olasılık değeri dikkate alınmaktadır. Çünkü k serbestlik dereceli tablo değeri ile kıyaslama yapmak daha doğrudur.

ADF, DF ve PP birim kök testleri sonucunda LNDISA ve LNKNTH serilerinin düzeyde, LNIO ve LNSENO serilerinin ise birinci farkında durağan oldukları görülmektedir. Bu çerçevede maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) 1 olarak alınmıştır. Daha sonra Toda-Yamamoto nedensellik testi öncesinde kurulması gereken VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi amacıyla bilgi kriterleri karşılaştırılmış ve optimal (uygun) gecikme uzunluğu (k) 1 olarak tespit edilmiştir. Bu doğrultuda tahmin edilecek VAR ($k+d_{max}$) modeli, VAR (2) olarak belirlenmiştir. Sonrasında VAR (2) modeli üzerinde Görünürde İlişkisiz Regresyon (Seemingly Unrelated Regression) yöntemi ile sistem çözümü gerçekleştirilmiştir. Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi amacıyla bilgi kriteri karşılaştırmalarına yönelik sonuçlar Tablo 7'de ve gerçekleştirilen sistem çözümü üzerinden yapılan Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları ise tablo 8'de verilmektedir.

Tablo: 7
Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi Amacıyla Bilgi Kriteri Karşılaştırmaları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
1	108.3218	NA	2.03e-08*	-6.367019*	-5.612649*	-6.130760*
2	116.8916	12.41152	3.57e-08	-5.854596	-4.345856	-5.382077
3	130.3501	15.77892	4.96e-08	-5.679319	-3.416209	-4.970541
4	138.9740	7.731718	1.16e-07	-5.170618	-2.153138	-4.225581
5	158.8400	12.33063	1.80e-07	-5.437240	-1.665389	-4.255944

* Ardışık modifiye edilmiş LR test istatistiği (LR), Son Tahminci Hatası (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC), Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) tarafından seçilen optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo: 8
Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	k+dmax	Ki-Kare (χ^2) İstatistiği	Ki-Kare Olasılık Değeri	Karar
LNSENO → LNIO	1+1	8.005	[0.018]**	Nedensellik Var
LNDISA → LNIO	1+1	4.102	[0.129]	Nedensellik Yok
LNKNTH → LNIO	1+1	5.465	[0.019]**	Nedensellik Var
LNIO → LNSENO	1+1	1.252	[0.535]	Nedensellik Yok
LNDISA → LNSENO	1+1	34.928	[0.000]***	Nedensellik Var
LNKNTH → LNSENO	1+1	0.879	[0.644]	Nedensellik Yok
LNIO → LNDISA	1+1	0.464	[0.793]	Nedensellik Yok
LNSENO → LNDISA	1+1	18.784	[0.000]***	Nedensellik Var
LNKNTH → LNDISA	1+1	11.274	[0.003]***	Nedensellik Var
LNIO → LNKNTH	1+1	1.101	[0.577]	Nedensellik Yok
LNSENO → LNKNTH	1+1	1.243	[0.537]	Nedensellik Yok
LNDISA → LNKNTH	1+1	1.922	[0.383]	Nedensellik Yok

(1) Parantez içerisinde yer alan rakamlar prob.-olasılık değerlerini göstermektedir. *** ve **, işaretleri sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 8'de verilen Toda-Yamamoto Nedensellik Testi sonuçları, LNSENO'dan LNIO'ya, ve LNKNTH'dan LNIO'ya doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. LNKNTH'dan LNDISA'ya doğru ise %1 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmaktadır. Bu sonuçlar ise LNSENO'da ve LNKNTH'da meydana gelecek olan değişimin LNIO'da, değişmeye neden olacağını göstermektedir. Ayrıca LNKNTH'da meydana gelecek olan değişimin LNDISA'da da değişmeye neden olacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar aynı zamanda LNIO'da meydana gelecek olan değişimin gerek LNSENO gerekse de LNKNTH üzerinde, LNDISA'da meydana gelecek olan değişimin ise LNKNTH üzerinde herhangi bir değişmeye neden olmayacağı anlamına da gelmektedir.

Diğer yandan test sonuçları LNDISA ile LNSENO arasında %1 anlamlılık düzeyinde çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç ise LNDISA'da meydana gelecek olan değişimin LNSENO'da, LNSENO'da meydana gelecek olan değişimin ise LNDISA'da değişmeye neden olacağını ifade etmektedir. Ek olarak Tablo 8'de verilen Toda-Yamamoto Nedensellik Testi sonuçları LNDISA'dan LNIO'ya, LNIO'dan LNSENO'ya, LNKNTH'dan LNSENO'ya, LNIO'dan LNDISA'ya, LNIO'dan LNKNTH'ya, LNSENO'dan LNKNTH'ya ve LNDISA'dan LNKNTH'ya doğru bir nedensellik ilişkisinin saptanmadığını ortaya koymaktadır.

5. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye'de 1987-2020 dönemine ait veriler ele alınarak sendikalaşma, dışa açıklık, kamu nihai tüketim harcamaları ve işsizlik oranı arasındaki uzun dönem ilişkisi ve nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Bu ilişkilerin ortaya konmasında ise Sınır Eşbütünlüme Testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi kullanılmıştır. Çalışmada Baccaro ve Rei (2005)'in, Anyanwu (2013)'in ve Cheema ve Atta (2014)'in modelleri esas alınarak oluşturulan model tayin edilmiştir. Modelde değişken olarak işsizlik oranı, sendikalaşma oranı, ticari açıklık oranı ve GSYH'nin yüzdesi olarak nihai tüketim harcamaları değişkenleri kullanılmıştır.

Analizin ampirik bulgularına göre;

(I) Sendikalaşma oranının (LNSENO) %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve işsizlik oranını (LNIO) negatif yönde etkilediği saptanmıştır. Elde edilen bu sonuç ise Stockhammer (2000)'ın ve Chang vd. (2007)'nin çalışması ile tutarlılık göstermektedir. Diğer yandan sendikalaşma oranından (LNSENO) işsizlik oranına (LNIO) doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

(II) Ticari açıklık oranının (LNDISA) %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve işsizlik oranını (LNIO) pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu sonucun ise Bassanini ve Duval (2006)'ın, Göktaş ve İşçi (2010)'nin, Wajid ve Kalim (2013)'in, Tarı ve Bakkal (2017)'in ve Akcan ve Ener (2018)'in çalışmaları ile tutarlılık gösterdiği görülmektedir.

(III) GSYH yüzdesi olarak kamu nihai tüketim harcamalarının (LNKNTH) %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve işsizlik oranını pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Tespit edilen bu sonuç Nepram vd. (2021)'nin, Shoorekchali ve Gharavi (2021)'nin, Abouelfarag ve Qutb (2020)'un Feldmann (2010)'in, Feldmann (2009)'in ve Fouladi (2010)'nin çalışmaları ile tutarlılık göstermektedir. Diğer yandan GSYH yüzdesi olarak kamu nihai tüketim harcamalarından (LNKNTH) işsizlik oranına (LNIO) doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Ancak işsizlik oranından kamu nihai tüketim harcamalarına doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi saptanamamıştır.

(IV) Sendikalaşma oranı (LNSENO) ile ticari açıklık oranı (LNDISA) arasında ise %1 anlamlılık düzeyinde çift yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Çıkan sonuçta Ticari dışı açıklık oranındaki değişimin (LNDISA) sendikalaşma oranındaki (LNSENO) değişimin nedeni olduğu yönündeki sonucumuzun Hooghe ve Oser (2016) ve Cameron (1978)'in çalışmaları ile tutarlılık göstermektedir.

(V) GSYH yüzdesi olarak kamu nihai tüketim harcamalarından (LNKNTH) ticari açıklık oranına (LNDISA) doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgu (I), ele alınan dönem için sendikalaşma oranının işsizlik oranını azalttığı yönünde bir sonucu ortaya koymaktadır. Bu sonucun elde edilmesinde ise ele alınan dönem için sendikalaşma oranının yıllar itibari ile sürekli bir düşme eğiliminde olmasının etkili olduğu söylenebilir. Türkiye'de özellikle 1980 sonrası dönemde sendikalaşma oranında yaşanan gerilemede küreselleşme sonucu artan rekabetin, kayıt dışı ekonominin büyümesine bağlı olarak kayıt dışı istihdamdaki artışın, KOBİ'lerin yaygınlaşması ve küçük ve orta ölçekli işletmelerde sendikal örgütlenmenin yavaş ve az olmasının, kamuda sözleşmeli personel uygulamasının, çok uluslu şirketlerin sendikalı örgütlenmeye karşı olmalarının, özelleştirmenin, yatırımlarda yap-işlet-devret modelinin benimsenmesinin, taşeronlaştırmanın ve işsizliğin etkili olduğu görülmektedir. Diğer

yandan bulunulan dönemde güçleri her geçen gün gittikçe azalan sendikaların ortak bir politikalarının olmadığı, ortak hareket edemedikleri ve işten çıkarmalara karşı çoğu sendikaların zaman zaman tek başına kaldıkları görülmektedir (Gökbayrak, 2005: 130; Konukman, 1999: 363-369; Şenkal, 1999: 252; Dikmen, 2006; Ekin, 1995: 58; Mahiroğulları, 2001). Bu durum ise sistemin daralmasına ve sistem içinde sendikal mücadelenin zayıflamasına yol açarak, ülke içinde sendikasız sistemin yaygınlaşmasına hizmet etmektedir. Sendikasız sistemin yaygınlaşması ya da işçi sendikalarının güç kaybetmeleri ise toplu pazarlık sürecinde sendikaların pazarlıklardaki güçlerini kırmakta ve böylece firmalar açısından doğacak olan işgücü maliyet artışlarının önünü kesmektedir. Bu da maliyetleri artmayan firmaların yeni işçileri istihdam etmelerine olanak sağlayarak, işsizlik oranının düşmesine neden olmaktadır. Diğer yandan işsizlik oranlarındaki artışa bağlı olarak işyerlerinin kapılarına birikmiş yedek işgücü; (özellikle açlık ve yoksulluk sınırı ve altındaki yedek işgücü) sendikasız, sigortasız, kayıtsız çalışmaya razı bir konuma gelmiştir (Öke & Kurt, 2003: 404; Öngider, 1994: 43-44). Bu durum ise işgücü piyasasında daha düşük ücretle çalışmayı kabul eden ve yeni maliyet artışları yaratmayacak olan bu işgücüne olan talebin artmasına neden olarak işsizlik oranını düşürmektedir.

Tespit edilen bulgu (II) ise ticari dış açıklık ile işsizlik oranı arasında pozitif bir ilişkinin ortaya çıkmasıdır. Bu ise sürekli dış ticaret açığı veren ülkemiz için ticari dış açıklıkta meydana gelecek olan artışın işsizlik oranında artışa neden olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçun ortaya çıkmasında ise ülkemizin ihracata dayalı büyüme modeline geçilmiş olmasına rağmen ihracat ağırlıklı sektörlerde gerek beşerî sermaye açısından gerekse de teknik alt yapı açısından dışa açılmanın ve uluslararası rekabetin gereklerine uygun olarak dizayn edilmemiş olmasının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan ithal ettiğimiz ürünlerin çok büyük bir kısmı üretimde kullandığımız ara malı ve yatırım mallarından oluşmaktadır. Bu ise ülke olarak ihracat yapmak için ithalat yapmak zorunda olduğumuz anlamına gelmektedir ki bu da sürekli dış ticaret açığı vermemizin kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla ticari dış açıklık büyümenin önündeki en temel engel olup yatırımların önünü keserek işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Ticari dış açıklığın önünü kesmek için ihracatın artırılması gerekmektedir. İhracatı artırmak için ise ülke olarak uluslararası rekabette üstünlük sağlayacak malların üretimine ağırlık vermemiz gerekmektedir. Uluslararası rekabete üstünlük sağlayacak mallar ise araştırma geliştirme ve teknoloji temelli yeni ve kaliteli malların üretimi ile mümkündür. Bu da gerek devlet olarak gerekse de özel sektör olarak Ar-Ge yatırımlarına ve bu yatırımları destekleyen eğitim politikalarına ağırlık vermemiz gerektiğini göstermektedir. Bu husus ise eğitim politikamızı da gözden geçirmemiz gerektiğini ortaya koymaktadır. Üniversite ve yüksekokul mezunu çok sayıda işsiz gencimizin olması da bunun kanıtıdır.

Çalışmada ortaya çıkan bulgu (III), ele alınan dönem için (ki bu dönem günümüze kadar uzanmaktadır) kamu nihai tüketim harcamalarındaki artışın işsizlik oranını artırdığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç ise devletin elindeki kaynakları istihdam yaratacak yatırımlara ve teşviklere aktarmak yerine nihai tüketim harcamalarına aktardığını göstermektedir. Bu durum ise devletin vergiler ya da borçlanma ile elde ettiği kaynakları toplumun önceliklerini dikkate alarak etkin bir şekilde kullanması gerektiği hususunu

gündeme getirmektedir. Dolayısıyla her geçen gün açlık sınırındaki kişi sayısının ve işsizliğin (özellikle genç işsizlik oranının) gittikçe arttığı ve büyük oranlara ulaştığı ülkemizde devletin çok acil olarak bir yandan yeni istihdam alanları yaratacak üretim odaklı emek yoğun yatırımlara diğer yandan ise istihdamı teşvik edici aktif istihdam politikalarına ağırlık vermesi gerekmektedir. Bu politikaların başarısı ise; devletin elindeki kaynakları tüketim harcamalarından ziyade istihdamı teşvik edici politikalara aktarması ile mümkün olacaktır.

Çalışmada ulaşılan bulgu (IV) ise incelenen dönem için ticari açıklık oranında (LNDISA) meydana gelecek olan değişimin sendikalaşma oranında (LNSENO), sendikalaşma oranında (LNSENO) meydana gelecek olan değişimin ise ticari açıklık oranında (LNDISA) değişmeye neden olacağını ortaya koymaktadır. Türkiye’nin özellikle 1980 sonrası dönemde ihracata dayalı sanayileşme politikalarına geçilmesi ve iç pazarın uluslararası rekabete açılması firmaları maliyetlerini düşürmeye zorlamıştır. Maliyetlerin düşürülmesi zorunluluğu ise firmaları işgücü maliyetleri ile oynamaya ve ucuz işgücünü önemli bir maliyet avantajı olarak görmeye itmiştir. Bu süreçte firmalar açısından sendikalar maliyetlerini artıran örgütler olarak kabul edilmektedir. Bu kabul ise ticari dışa açılma sürecinde sendikalaşma oranlarında düşmeyi beraberinde getirmektedir (Dikmen, 2006: 54). Diğer yandan sendikalaşma oranındaki artış daha yüksek ücretlere neden olarak uluslararası ticarete ülkelerin rekabet gücünü azaltmaktadır. Uluslararası rekabet gücünün azalması ise ticari dışa açıklığı olumsuz yönde etkileyecektir.

Çalışmada tespit edilen bulgu (V), ele alınan dönem için kamu nihai tüketim harcamalarında meydana gelecek olan değişimin ticari açıklık oranında değişmeye neden olacağını göstermektedir. Kamu nihai tüketim harcamalarındaki değişim, toplam talep ve fiyatlarda değişmeye neden olarak ticari açıklık oranını etkileyecektir.

Kaynaklar

- Abada, F.C. et al. (2021), "An Assessment of Inclusive Growth Policy as a Determinant of Unemployment Reduction in Nigeria: an Application of Autoregressive Distributed (ARDL) Bound Test Approach", *Montenegrin Journal of Economics*, 17(4), 169-181.
- Abouelfarag, H.A. & R. Qutb (2020), "Does Government Expenditure Reduce Unemployment in Egypt?", *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 36(1), 1-20.
- Abrams, B.A. (1999), "The effect of Government Size on the Unemployment Rate", *Public Choice*, 99(3/4), 395-401.
- Abugamea, G. (2018), "Determinants of Unemployment: Empirical Evidence from Palestine", *MPRA Paper No. 89424*, 1-11.
- Adib, N.S.Y.M. et al. (2021), "Simulating the Upcoming Trend of Malaysia’s Unemployment Rate Using Multiple Linear Regression", in: A. Mohamed et al. (eds.), *6th International Conference, Soft Computing in Data Science*, CCIS, 1489, 174-182.
- Akcan, A.F. & M. Ener (2018), "Makroekonomik Değişkenlerin İşsizlik İle İlişkisi: Türkiye Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 263-285.

- Aktar, İ. & L. Öztürk (2009), "Can Unemployment Be Cured by Economic Growth and Foreign Direct Investment in Turkey?", *International Research Journal of Finance and Economics*, 1(27), 203-211.
- Amable, B. et al. (2007), "Institutions, Chômage et Inactivité dans Les Pays de l'OCDE", *Revue Economique*, 58(3), 683-692.
- Anyanwu, J.C. (2013), "Characteristics and Macroeconomic Determinants of Youth Employment in Africa", *African Development Review*, 25(2), 107-129.
- Avcı, M. (1992), "İş Güvencesi", *91 Yılı Eğitim Seminerlerimiz*, Ankara: Öz İplik-İş Sendikası Yayınları.
- Aysu, A. & G. Dökmen (2011), "An Investigation on the Relationship between Government Size and Unemployment Rate: Evidence from OECD Countries", *Sosyoekonomi*, 16(16), 179-190.
- Baccaro, L. & D. Rei (2005), "Institutional Determinants of Unemployment in OECD Countries: A Time Series Cross-Section Analysis (1960-98)", *Discussion Paper*, International Institute for Labour Studies, 1-67.
- Ball, L. et al. (1988), "The New Keynesian Economics and the Output Inflation Trade-Off", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1:1988, 1-82.
- Bassanini, A. & R.A. Duval (2006), "The Determinants of Unemployment Across OECD Countries: Reassessing The Role of Policies and Institutions", *OECD Economic Studies*, No. 42, 2006/1, 7-86.
- Bayar, Y. (2014), "Effects of Economic Growth, Export and Foreign Direct Investment Inflows on Unemployment in Turkey", *Investment Management and Financial Innovations*, 11(2), 20-27.
- Belot, M.V.K. & J.C. Van Ours (2001), "Unemployment and Labor Market Institutions: An Empirical Analysis", *CentER Discussion Paper*, No. 2001-50, 1-23, Macroeconomics.
- Bertola, G. et al. (2002), "Labor Market Institutions and Demographic Employment Patterns", *Journal of Population Economics*, 20(4), 1-45.
- Bölükbaş, M. (2018), "Devletin Nihai Tüketim Harcamaları ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye İçin Bir Analiz", *IV. International Conference on Applied Economics and Finance*, Full Paper Proceeding, 28th-29th-30th November, 566-577.
- Cameron, D.R. (1978), "The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis", *The American Political Science Review*, 72(4), 1243-1261.
- Chang, J.J. et al. (2007), "A 'Managerial' Trade Union and Economic Growth", *European Economic Review*, 51(2), 365-384.
- Chang, S.C. (2007), "The Interactions Among Foreign Direct Investment, Economic Growth, Degree of Openness and Unemployment in Taiwan", *Applied Economics*, 39(13), 1647-1661.
- Cheema, A.R. & A. Atta (2014), "Economic Determinants of Unemployment in Pakistan: Co-integration Analysis", *International Journal of Business and Social Science*, 5(3), 209-221.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2022), *İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayıları Hakkında Tebliğler*, <<https://www.csgeb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/sendikal-istatistikler/isci-sayilari-ve-sendikalarin-uye-sayilari-hakkinda-tebligler/>>, 30.10.2021.

- Çelik, A. & K. Lordoğlu (2006), "Türkiye'de Resmi Sendikalaşma İstatistiklerinin Sorunları Üstüne", *Çalışma ve Toplum*, 2006(2), 11-30.
- Çelik, N. (1991), *Dünyada ve Türkiye'de Sendikal Hareketin Geleceği*, 16. Kuruluş Yıldönümü Etkinlikleri, Ankara: Hak-İş Yayını.
- Demir, F. (1992), *Dünyada ve Türkiye'de İşçi Hareketleri, 90'lı Yıllarda Dünya ve Türkiye*, Ankara: Öz İplik İş Sendikası Yayını.
- Dikmen, A.A. (2006), "Bir İkel Birikim Aracı Olarak Özelleştirme Ve Taşeronlaştırma", *Genel-İş Emek Araştırma Dergisi*, Ankara, 41-59.
- Durkaya, M. & S. Ceylan (2016), "İşsizliğin Azaltılmasında Kamu Kesimi Büyüklüğünün Rolü", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(615), 23-40.
- Ebi, R.O. & R.C. Ibe (2019), "Government Expenditure and Unemployment: Examination of the Nigerian Evidence", *International Journal of Business & Law Research*, 7(1), 25-33.
- Ekin, N. (1995), *Kayıt Dışı Ekonomi Enformel İstihdam*, İstanbul: İTO.
- Erol, H. & G. Aytur (2017), "Türkiye'de İşsizlik ve Sendikalaşma İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz", *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 116-127.
- Feldmann, H. (2009), "Government Size and Unemployment: Evidence from Developing Countries", *The Journal of Developing Areas*, 43(1), 315-330.
- Feldmann, H. (2010), "Government Size and Unemployment in Developing Countries", *Applied Economics Letters*, 17(3), 289-292.
- Fiori, G. et al. (2007), "Employment Outcomes and the Interaction Between Product and Labor Market Deregulation: Are They Substitutes or Complements?", *Discussion Paper Series*, IZA DP No: 2770, 1-46.
- Fouladi, M. (2010), "The Impact of Government Expenditure on GDP, Employment and Private Investment a CGE Model Approach", *Iranian Economic Review*, 15(27), 53-76.
- Froyen, R.T. (2008), *Macroeconomics: Theories and Policies*, 9th Edition, Prentice Hall.
- Gatti, D. & A.N. Vaubourg (2008), *The Financial Determinants of Unemployment: Do They Interact with Labor Market Institutions*, 1-19, <<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.522.1923&rep=rep1&type=pdf>>, 26.09.2021.
- Göçer, İ. vd. (2013), "İhracat Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İşsizlik: Türkiye Örneği", *Business and Economics Research Journal*, 4(1), 103-120.
- Gökbayrak, Ş. (2005), "Belediyelerde Taşeronlaşma Uygulamalarının Çalışanlar Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Risk Analizi", *Genel-İş Emek Araştırma Dergisi*, 123-136.
- Göktaş, A. & Ö. İşçi (2010), "Türkiye'de İşsizlik Oranının Temel Bileşenli Regresyon Analizi ile Belirlenmesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi*, 14(20), 279-294.
- Granger, C.W.J. (1969), "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods", *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Granger, C.W.J. (1988), "Some Recent Developments in a Concept of Causality", *Journal of Econometrics*, 9, 199-211.
- Greenwald, B.C. & J.E. Stiglitz (1988), "Examining Alternative Macroeconomic Theories", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1:1988, 207-270.

- Gür, B. (2015), "An Analysis of Unemployment Determinants in BRIC Countries", *International Journal of Business and Social Science*, 6(1), 192-198.
- Hooghe, M. & J. Oser (2016), "Trade Union Density and Social Expenditure: A Longitudinal Analysis of Policy Feedback Effects in OECD Countries, 1980-2010", *Journal of European Public Policy*, 23(10), 1520-1542.
- Hussain, T. et al. (2010), "A Coherent Relationship between Economic Growth and Unemployment: An Empirical Evidence from Pakistan", *International Journal of Human and Social Sciences*, 5(5), 332-339.
- ILO (2018), *The World Employment and Social Outlook: Trends 2018*, <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_615594.pdf>, 30.10.2021.
- Işıkılı, A. (1967), *Toplu İş Sözleşmeleri ve Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını.
- Kafkas, E.T. (2014), "Avrupa Birliği İşsizlikle Mücadele Stratejisi Işığında Türkiye İçin İşsizlik Sorununda Yeni Bir Paradigma: Çalışma Kredisi", *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yurtdışı Hizmetleri, Uzmanlık Tezi*.
- Konukman, A. (1999), "Esnek Üretim Tekniklerinin Türkiye'nin Sanayileşme Stratejisi Açısından Geçerliliği", *TÜRK-İŞ Yıllığı 99*, Ankara, 2, 363-382.
- Mahiroğulları, A. (2001), "Türkiye'de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 161-190.
- Muammil, S. (2018), "The Effect of Government Expenditure and Private Investment on Work Opportunities and Unemployment Rate in Indonesia", *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences*, 76(4), 92-100.
- Narayan, P.K. & S. Narayan (2005), "Estimating Income and Price Elasticities of Imports for Fiji in a Cointegration Framework", *Economic Modelling*, 22(3), 423-438.
- Nepram, D. et al. (2021), "The Effect of Government Expenditure on Unemployment in India: A State Level Analysis", *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(3), 763-769.
- Nickell, S. & R. Layard (1999), "Labor Market Institutions and Economic Performance", *Handbook of Labor Economics*, Chapter 46, 3029-3084.
- Nickell, S. (1997), "Unemployment and Labour Market Rigidities: Europe Versus North America", *The Journal of Economic Perspectives*, 11(3), 55-74.
- Nickell, S. et al. (2005), "Unemployment in the OECD Since the 1960s: What Do We Know?", *The Economic Journal*, 115, 1-27.
- Oniore, J.O. et al. (2015), "Macroeconomic Determinants of Unemployment in Nigeria", *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 3(10), 215-230.
- Orlandi, F. (2012), "Structural Unemployment and its Determinants in the EU Countries", *European Economy, Economic Papers*, 455, 1-41.
- Öke, K. & S. Kurt (2003), "Yeni Süreç ve Sendikaların Temsil Sorunu", içinde: A. Köse vd. (eds.), *İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen, Birikim, Devlet ve Sınıflar* (191-218), İstanbul: İletişim.
- Öngider, S. (1994), *Kriz ve Sendikal Hareket*, İstanbul: Devrim Yayınları.

- Özsağır, A. (2000), "Küresel İşsizlik Krizi ve İşsizlikle Mücadele Politikaları", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 43-44, 281-312.
- Peker, O. & M. Bölükbaş (2012), "Türkiye'de İşsizliği Belirleyen Faktörlerin Ampirik Bir Analizi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 33-43.
- Pesaran, M.H. et al. (2001), "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Sarairoh, S. (2020), "The Impact of Government Expenditures on Unemployment: A Case Study of Jordan", *Asian Journal of Economic Modelling*, 8(3), 189-203.
- Selase, A.E. (2019), "Impact of Disaggregated Public Expenditure on Unemployment Rate of Selected African Countries: A Panel Dynamic Analysis Approach", *American International Journal of Humanities, Arts and Social Sciences*, 1(2), 47-57.
- Shoorekchali, J.M. & M.Z. Gharavi (2021), "The Effect of Government Size on Unemployment in Iran: New Evidence from the Markov-Switching Model", *Journal of Iranian Economic Issues*, 8(1), 333-359.
- Stockhammer, E. (2000), "Explaining European Unemployment: Testing the NAIRU Theory and a Keynesian Approach", Vienna University of Economics & B.A. *Working Paper* No. 68, 18(1), 1-24.
- Şahin, L. & K. Yıldırım (2015), "On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de İşsizlikle Mücadele Politikaları", *Çalışma ve Toplum*, 2015/2, 111-152.
- Şahin, M. & Ç. Özenc, (2007), "Kamu Harcamaları ile Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 200-225.
- Şen, M. (2018), "Geçmişten Günümüze Türkiye'de İşsizliğin Seyri: İşsizlikle Mücadelede Türkiye İş Kurumu (İşkur)", *2nd International Symposium Humanities and Social Sciences*, 04-07 August, / COMRAT, 96-116.
- Şenkal, A. (1999), *Sendikasıız Endüstri İlişkileri*, Ankara: Kamu-İş.
- Tarı, R. & H. Bakkal (2017), "Türkiye'de İşsizliğin Belirleyicileri", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 1-18.
- Temel, H.Y. & H. Yapraklı (2015), "Küreselleşen Dünyada İşsizlik", *Conference: ICEP, At: Makedonya*, July, 1-11.
- Toda, H.Y. & T. Yamamoto, (1995), "Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes", *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020), "İşteki Durum ve Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilenler", *Haber Bülteni*, <<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mayis-2020-33789>>, 30.10.2021.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020), *Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, İktisadi Faaliyet Kollarına (A21) Göre Cari Fiyatlarla, NACE Rev.2*, <<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113>>, 30.10.2021.
- Wajid, A. & R. Kalim (2013), "The Impact of Inflation and Economic Growth on Unemployment: Time Series Evidence from Pakistan", *Proceedings of 3rd International Conference on Business Management*, Lahore, Pakistan, 1-22.
- World Bank (2022), *Unemployment, Total (% of Total Labor Force) (National Estimate)-Turkey*, <<https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?end=2020&locations=TR-AE&start=1980>>, 30.10.2021.

- Yazıcı, E. (2001), “Endüstri İlişkileri Sisteminde Değişimi Üreten Temel Dinamikler”, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(3), 1-12.
- Yürük, B. & H. Acaroğlu (2021), “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Asimetrik Nedensellik Analizi”, *Journal of Economy Culture and Society*, 63, 93-110.
- Zhao, L. (1998), “The Impact of Foreign Direct Investment on Wages and Employment”, *Oxford Economic Papers*, 50(2), 284-301.